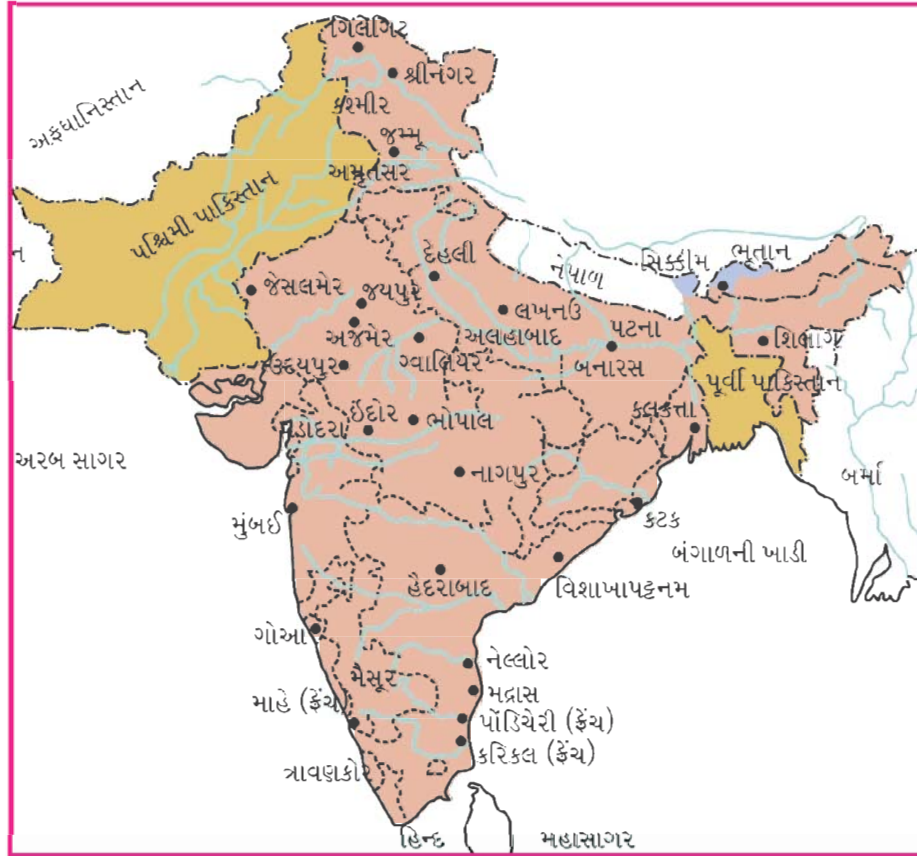

12

આઝાદી અને ત્યાર પછી...

12.1 : 15મી ઓગસ્ટ, 1947ના સમયનું ભારત

15મી ઓગસ્ટ, 1947ના રોજ આપણો ભારતદેશ આઝાદ થયો. તેની સાથે 1 દિવસ પહેલાં એટલે કે 14મી ઓગસ્ટ, 1947ના રોજ ભારતમાંથી પાકિસ્તાન અલગ પડ્યું. આમ, આઝાદીની ખુશી તો સૌ દેશવાસીઓને મળી, પણ સાથે કેટલીક સમસ્યાઓ પણ ભારત સામે ઊભી થઈ હતી. અખંડ હિંદુસ્તાનના બે ભાગ થતાં લગભગ 80

લાખ શરણાર્થીઓ પાકિસ્તાનથી ભારત આવી રહ્યા હતા. આ શરણાર્થીઓનો પુનઃવસવાટ એક વિકટ સમસ્યા હતી. તે સમયે ભારતમાં 562 જેટલાં દેશી રજવાડાંઓ હતાં. તેને ભારતસંઘ સાથે જોડવા અને રાષ્ટ્રનું નિર્માણ કરવું તે બીજી મોટી વિકટ સમસ્યા હતી. સ્વતંત્ર ભારતને એક એવી રાજનૈતિક વ્યવસ્થાની આવશ્યકતા હતી કે જેનાથી લોકોની આશાઓ અને અપેક્ષાઓને સંતોષ આપી શકાય, તે ત્રીજી વિકટ સમસ્યા હતી.

ભારતના ભાગલા શા માટે થયા ? ભાગલા બાદ કેવી વિકટ સમસ્યાઓ ઊભી થઈ ? આ સમગ્ર ઘટનાક્રમ કેવો હતો ? આ તમામ મુદ્દાઓની વાત હવે આપણે આ પ્રકરણમાં કરી રહ્યા છીએ.

મુસ્લિમ લીગનો ઠરાવ :

અંગ્રેજોની નીતિ હંમેશા 'ભાગલા પાડો અને રાજ કરો'ની હતી. આથી તેઓ હંમેશાં એવું ઠસાવતા રહ્યા કે હિંદુઓ અને મુસલમાન અલગ હિત ધરાવે છે. બંનેની વિચારધારાઓ અલગ છે. આવા વિચારોથી પ્રભાવિત કેટલાક મુસ્લિમ નેતાઓ એવું માનતા હતા કે સ્વતંત્ર ભારતમાં મુસ્લિમોનાં હિતો નહિ સચવાય, તેમને સુરક્ષા નહિ મળે. માટે અલગ પાકિસ્તાનની રચના થાય એ જરૂરી છે, જેથી બંને કોમ સ્વતંત્ર વિકાસ સાધી શકે. આ હેતુઓને ધ્યાનમાં રાખીને માર્ચ 1940માં લાહોર મુકામે મુસ્લિમ લીગનું અધિવેશન મળ્યું. તેમાં ઠરાવ થયો કે મુસ્લિમોની બહુમતી ધરાવતા પ્રદેશોનો સમાવેશ કરી અલગ રાષ્ટ્ર પાકિસ્તાનની માગણી કરવી. ત્યાર બાદ પાકિસ્તાનની રચનાને મુસ્લિમ લીગે તેમનું મુખ્ય લ્લેખ બનાવ્યું.

12.2 જાન અબ્દુલ ગફારખાન - ઉત્તર-પશ્ચિમ સરહદ પ્રાંતના નેતા - બાંધીજી સાથે ચાંતિયાત્રામાં જઈ રહ્યા છે.

માઉન્ટબેટન યોજના :

વાઈસરોય માઉન્ટબેટન માર્ચ, 1947માં ભારત આવ્યા. તેમનો મત એવો હતો કે ભારતને સ્વતંત્ર થવું હોય તો ભાગલા કરવા અનિવાર્ય છે. જો એમ નહિ કરવામાં આવે, તો સમગ્ર દેશમાં કોમી હુલ્લડો ફાટી નીકળશે. લોકો પરેશાન થશે. સ્વતંત્રતા માટે થતા આંદોલનો એટલી હદે પહોંચી ગયાં હતાં કે હવે અંગ્રેજ સરકારને ભારત વહેલી તકે છોડવું પડે એમ જ હતું. આ સંજોગોમાં ભારતના કેટલાક વાસ્તવદર્શી નેતાઓએ ભારતના ભાગલા કરવાની વાત કમને સ્વીકારી લીધી. તેમણે બીજા નેતાઓને આ વાત સ્વીકારી લેવા આજ્ઞા કર્યો. ત્રણેક મહિના લાંબી ચર્ચાઓ ચાલી. મુખ્ય નેતાઓ વચ્ચે ભેડકો થઈ અને અંતે માઉન્ટબેટને ભારતના બે ભાગ કરવાની આખરી યોજના રજૂ કરી, જે 'માઉન્ટબેટન યોજના' કહેવાય છે. આ યોજનાના અમલ માટે 'હિંદ સ્વાતંત્ર્યધારો' પસાર કરવામાં આવ્યો.

12.3 સત્તાહસ્તાંતરણ બેઠક - માઉન્ટબેટન, જવાહરલાલ નહેરુ, મહંમદઅલી ઝીન્જા, વી.પી. મેનન

હિંદ સ્વાતંત્ર્યધારો (1947) :

માઉન્ટબેટનની યોજના અનુસાર બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટે 'હિંદ સ્વાતંત્ર્યધારો' પસાર કર્યો. આ ધારાની જોગવાઈઓ અનુસાર -

- હિન્દુસ્તાનનું ભારતીય સંઘ અને પાકિસ્તાન સંઘ એમ બે ભાગમાં વિભાજન કરી સ્વતંત્ર કરવામાં આવે છે.
- દરેક એકમો પોતાનું બંધારણ ઘડીને અમલમાં મૂકશે.
- હિંદના રજવાડાં પોતાની ઈચ્છા અનુસાર ભારતીય સંઘ કે પાકિસ્તાન સંઘ સાથે જોડાઈ શકે છે અને જોડાવા ન ઈચ્છે, તો સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર રહેવાની છૂટ આપવામાં આવે છે.

હિંદ સ્વાતંત્ર્યધારાની જોગવાઈ અનુસાર હિન્દુસ્તાનના ભારત અને પાકિસ્તાન એમ બે ભાગ પડ્યા. ભારતના પ્રથમ ગવર્નર જનરલ તરીકે માઉન્ટબેટન અને પાકિસ્તાનના રાષ્ટ્રપ્રમુખ તરીકે મહંમદઅલી ઝીન્જાની પસંદગી થઈ. આ ધારાથી હિંદની પરાધીનતાનો અંત આવ્યો. ઈ.સ. 1857થી સ્વતંત્રતા માટે લડનાર ભારતીયોને આઝાદી મળી. પાકિસ્તાનમાં સિંધ, બલુચિસ્તાન, પશ્ચિમ પંજાબ, સરહદ પ્રાંત અને પૂર્વ બંગાળનો સમાવેશ થયો, જ્યારે બાકીના પ્રદેશો ભારતમાં રહ્યા.

દેશભરમાં સ્વતંત્રતાનો આનંદ :

ભારત સ્વતંત્ર થયું અને સમગ્ર દેશમાં આનંદનો માહોલ છવાઈ ગયો. કેટલાંય વર્ષોની ગુલામીમાંથી આપણે સૌ આઝાદ થયા હતા. કેટલાય ક્રાંતિવીરો તેમજ લોકનેતાઓએ બલિદાન આપ્યાં. આ ઉપરાંત કેટલાય નામી-અનામી લોકોએ પોતાની શક્તિ કરતાં પણ વધુ યોગદાન સ્વતંત્રતા-ચળવળોમાં આપ્યું. ત્યારે છેક આપણને સ્વતંત્ર દેશના સ્વતંત્ર રહેવાસી તરીકેની ઓળખ મળી. ભારતના પ્રથમ વડાપ્રધાન તરીકે શ્રી જવાહરલાલ નહેરુએ દિલ્લીના લાલકિલ્લા પરથી બ્રિટનનો યુનિયન જેક ઉતારી તેને સ્થાને ત્રિરંગો ધ્વજ ફરકાવ્યો. આખો દેશ સ્વાતંત્ર્યપ્રાપ્તિની ઉજવણીમાં રંગાઈ ગયો.

વિચારો

15મી ઓગસ્ટ, 1947ના રોજ ભારત સ્વતંત્ર થયું. એ દિવસે તમારા ગામ કે શહેરમાં પણ તેની ઉજવણી કરવામાં આવી હશે. કઈ રીતે થઈ હતી ઉજવણી ?

દેશી રાજ્યોની હિલચાલ :

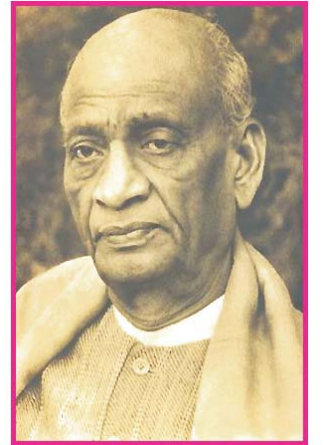
હિંદ સ્વાતંત્ર્યધારો પસાર થતા કેટલાંક દેશી રાજ્યોએ સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર થવાના પ્રયાસો કર્યા. જોકે ધારાની જોગવાઈ મુજબ દરેક રાજ્ય સ્વતંત્ર રહેવા ઇચ્છે તે સ્વાભાવિક છે. સર સી. પી. રામસ્વામી ઐયરે ત્રાવણકોર રાજ્યને સ્વતંત્ર સાર્વભૌમ રાજ્ય જાહેર કર્યું. હૈદરાબાદના નિઝામે, ભોપાળના નવાબે તથા ઈન્દોરના હોલ્કરે પણ એવી જ જાહેરાત કરી. જૂનાગઢના નવાબે જૂનાગઢને પાકિસ્તાન સાથે જોડાયેલું જાહેર કર્યું.

આવી રીતે દરેક રજવાડાં જો સ્વતંત્ર થઈ જાય, તો ભારત નાનાં-નાનાં રાજ્યોમાં વિભાજિત થઈ જાય. એકબીજાં રાજ્યોને તેમની સરહદોના પ્રશ્નો ઊભા થાય. વિકાસ માટેનાં સંસાધનો મર્યાદિત બની જાય. રાજ્યોની વચ્ચે સંઘર્ષ ઉત્પન્ન થાય. તેનાથી આપણને મળેલી સ્વતંત્રતાનો કોઈ અર્થ રહે નહિ.

દેશી રાજ્યોનું વિલીનીકરણ :

એ સમયે ભારતમાં 562 દેશી રાજ્યો હતાં. આ દરેક રાજ્ય ભારતસંઘ સાથે જોડાય, તો જ ભારત એક સંઘરાજ્ય બને. આ અતિ મહત્વનું કામ નાયબ વડાપ્રધાન અને ગૃહપ્રધાન શ્રી સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ અને તેમના સચિવ શ્રી વી. પી. મેનને પાર પાડ્યું. તેમણે રાજાઓમાં દેશભક્તિ જાગૃત કરી અને વ્યવહારુ બુદ્ધિથી 559 દેશી રાજ્યોનું ભારતસંઘ સાથે વિલીનીકરણ કર્યું. ભારતસંઘમાં સૌપ્રથમ જોડાવવાની પહેલ ભાવનગરના રાજા મહારાજ કૃષ્ણકુમારસિંહજીએ કરી હતી. જૂનાગઢ, હૈદરાબાદ અને કાશ્મીર આ ત્રણ રાજ્યોના પ્રશ્ન બાકી રહ્યા.

જૂનાગઢના નવાબ વિરુદ્ધ પ્રજાએ ક્રાંતિ કરી. રતુભાઈ અદાણી તેમજ અન્ય લોકોએ સાથે મળીને ‘આરઝી હકૂમત’ની સ્થાપના કરી. સરદાર પટેલે જૂનાગઢમાં

12.4 શ્રી સરદાર પટેલ

12.5 શ્રી વી. પી. મેનન

લોકમત લેવાડાવ્યો અને જૂનાગઢ ભારતસંઘ સાથે ભળી ગયું. હૈદરાબાદના નિઝામ સામે લશ્કરી પગલાં ભરવામાં આવ્યાં અને અંતે તેને પણ ભારતસંઘમાં સામેલ કરવામાં આવ્યું. પાકિસ્તાને ઈ.સ. 1948માં કાશ્મીર ઉપર હુમલો કર્યો તે દરમિયાન ત્યાંના રાજા હરિસિંહે વિધિસર ભારતસંઘ સાથે જોડી દીધું. ભૌગોલિક દૃષ્ટિએ આ ત્રણેય રાજ્યો ભારતસંઘ સાથે જોડાય એ અતિ મહત્વનું હતું.

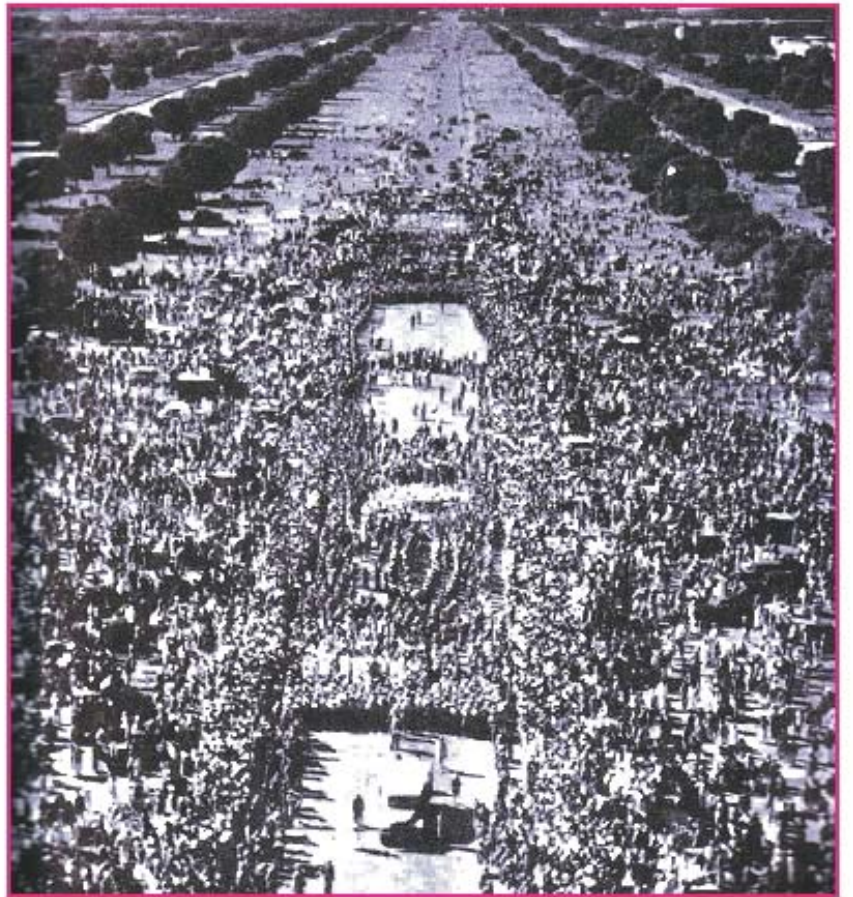
દેશી રાજ્યોના રાજાઓ તેમના લોકોને જવાબદાર સરકાર આપવા ઈચ્છતા હતા. ભારત સરકાર એ જવાબદાર સરકાર સાબિત થશે, તેવી ચોક્કસ ખાતરી હતી. બીજા વાત એ પણ હતી કે એ સમયમાં શિક્ષણનું પ્રમાણ એકંદરે વધ્યું હતું. લોકો સ્વતંત્રતાનો અર્થ સમજવા પ્રયત્નશીલ હતા. દરેક વ્યક્તિ સ્વતંત્ર થવા ઈચ્છતી હતી. આથી રાજાઓ અને તેમના લોકોના અનુભવોના આધારે તેઓ નક્કી કરી શક્યા કે ભારતસંઘ સાથે જોડાવાથી પ્રજાનો વિકાસ ચોક્કસ થશે. આ બાબતમાં રાજાઓની દેશભક્તિની ચોક્કસ પ્રશંસા કરવી

જોઈએ, કારણકે પોતાને આવશ્યક એવી થોડી મિલકત રાખીને બાકીનું તમામ રાજ્ય ભારતસંઘને સોંપી દેવું એ બહુ મોટી વાત છે. આમ, દેશનાં બધાં દેશી રાજ્યો વિલીનીકરણ માટે તૈયાર થયાં. તે ભારતના જ નહિ, પરંતુ જગતના ઇતિહાસમાં એક અપૂર્વ ઘટના હતી.

વિલીનીકરણની પ્રક્રિયામાં સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ તથા તેમના માર્ગદર્શન મુજબ કામ કરનાર વી. પી. મેનનનો ફાળો સદા યાદ રહેશે. સમગ્ર ભારતની આ રીતે થયેલી એકતા અગાઉ ક્યારેય જોવા મળી ન હતી. સરદાર પટેલની આ અપ્રતિમ મહાન સેવા હતી એમ કહીએ તો અતિશયોક્તિ થતી નથી.

માંધીજીની હત્યા :

હજુ ભારત સ્વતંત્ર થયું તેને છ મહિના પણ પૂરા નહોતા થયા અને આખો દેશ ઝિંદગી શોકમાં ગરકાવ થઈ ગયો. ભારતના ભાગલાના સંદર્ભમાં કેટલાક વિસ્તારોમાં ભીષણ કોમી રમખાણો ફાટી નીકળ્યાં. આ કોમી

12.6 માંધીજીની સ્મરણનયાત્રા

રમખાણોને રોકવા ગાંધીજી ઉપવાસ પર ઊતર્યા. લોકોને શાંતિ રાખવા માટે અપીલ કરી. આ દરમિયાન 30મી જાન્યુઆરી, 1948ના રોજ ગાંધીજી બિરલાહાઉસમાં સાંજની પ્રાર્થના માટે જતા હતા, ત્યારે નથુરામ ગોડસે નામની વ્યક્તિએ તેમની હત્યા કરી નાખી.

એ જ સાંજે શોકગ્રસ્ત ભારતદેશે આકાશવાણી પરથી જવાહરલાલ નહેરુનો શોકસંદેશો સાંભળ્યો : “દોસ્તો, સાથીઓ, આપણા જીવનની રોશની બુઝાઈ ગઈ અને હવે ચારે તરફ અંધકાર છે. આપણા પ્રિય નેતા રાષ્ટ્રપિતા હવે આપણી વચ્ચે નથી.” સમગ્ર રાષ્ટ્ર સ્તબ્ધ બની ગયું.

ગાંધીજી ભારતના તમામ વર્ગના લોકો વચ્ચે એકતામાં માનતા હતા અને તેના માટે જ તેમણે પોતાના અમૂલ્ય જીવનનું બલિદાન આપી દીધું. દિલ્હીમાં બાપુની ભવ્ય સ્મશાનયાત્રા નીકળી. લાખો લોકો અશ્રુભરી આંખે તેમાં જોડાયાં.

નિરાશ્રિતોનો પુનઃવસવાટ :

લાખો લોકો પાકિસ્તાનથી ભારત આવ્યા હતા. તેમના વસવાટ અને તેમની રોજગારી એ વિકટ જવાબદારી પણ ભારત સરકારે ખૂબ જ કુનેહથી નિભાવી. તમામ લોકોને શક્ય એટલી વધુ સગવડો આપવામાં આવી. વિશાળ શરણાર્થી શિબિરો ખોલવામાં આવી. તેમને માત્ર ખોરાક અને રહેઠાણ જ નહિ પરંતુ પ્રેમ અને લાગણીની પણ જરૂર હતી. લોકોએ અને સંસ્થાઓએ સૌને સહકાર આપ્યો. આમ, તમામ નિરાશ્રિતો બધા સાથે ભળી ગયા. તેમણે પોતાની નવી જિંદગીની શરૂઆત કરી.

12.7 ભાગલા સમયે લોકોની હિજરત

ભારતનું બંધારણ અને તેનો અમલ :

ઈ.સ. 1946માં બંધારણસભાની રચના કરવામાં આવી હતી. તેનું કામ સ્વતંત્ર ભારત માટે બંધારણ ઘડવાનું હતું. બંધારણ ઘડવાની પ્રક્રિયા ડિસેમ્બર, 1949 સુધી ચાલી. આ સમય દરમિયાન તેના દરેક મુસદ્દાના એક-એક ભાગ ઉપર લાંબી ચર્ચાઓ થઈ. તે માટે 11 જેટલા સત્ર યોજાયાં; જેમાં 166 દિવસ બેઠકો થઈ. જુદી-જુદી સમિતિઓ તેમજ ઉપસમિતિઓએ મુસદ્દાને સુધારવાનું તેમજ મઠારવાનું કામ કર્યું. લગભગ 300 ભારતીયોએ આ પ્રક્રિયામાં ભાગ લીધો. બંધારણસભાની બેઠકો દિલ્હીમાં આયોજિત થતી હતી. તેમ છતાં તેના સદસ્યો સમગ્ર ભારતમાં ફેલાયેલા હતા.

12.8 ડૉ. આંબેડકર

બંધારણની મુસદ્દાસમિતિના અધ્યક્ષ તરીકે ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકરને નીમવામાં આવ્યા. બંધારણસભાના પ્રમુખ તરીકે ડૉ. રાજેન્દ્રપ્રસાદને ચૂંટવામાં આવ્યા હતા.

બંધારણ તૈયાર થતા બંધારણસભાએ તેને પસાર કર્યું. 26મી જાન્યુઆરી, 1950ના રોજથી તેનો અમલ કરવામાં આવ્યો. આ દિવસથી દેશની સત્તા પ્રજાના હાથમાં આવી.

12.9 અક્ષર્થી રાજગોપાલાચારી

તેથી 26મી જાન્યુઆરીનો દિવસ 'મજાસત્તાક દિન' તરીકે ઊજવાય છે. જ્યારે 15મી ઓગસ્ટને આપણે સૌ 'સ્વાતંત્ર્યદિન' તરીકે ઊજવીએ છીએ. બંને દિવસ આપણા રાષ્ટ્રીય તહેવારો છે.

અંગ્રેજ ગવર્નર જનરલ માઉન્ટબેટન નિવૃત્ત થઈને સ્વદેશ પાછા જતા રહ્યા. ત્યાર બાદ ચક્રવર્તી રાજગોપાલાચારી ગવર્નર જનરલ બન્યા તેઓ ભારતના છેલ્લા ભારતીય ગવર્નર જનરલ હતા. બંધારણ અમલમાં આવ્યું ત્યાર પછી ડૉ.

રાજેન્દ્રપ્રસાદ ભારતના પ્રથમ રાષ્ટ્રપ્રમુખ બન્યા. **સ્વાધ્યાય**

1. નીચે આપેલાં જોડકાં જોડો :

(અ)

- (1) સ્વતંત્રતાદિવસ
- (2) ભારતના પ્રથમ વડાપ્રધાન
- (3) મજાસત્તાક દિન
- (4) ભારતના પ્રથમ રાષ્ટ્રપ્રમુખ
- (5) બંધારણ મુસદ્દાસમિતિના અધ્યક્ષ

(બ)

- (1) ડૉ. રાજેન્દ્રપ્રસાદ
- (2) 15મી ઓગસ્ટ
- (3) જવાહરલાલ નહેરુ
- (4) ડૉ. માંબેડકર
- (5) 26મી જાન્યુઆરી

2. નીચેના પ્રશ્નોના જવાબ આપો :

- (1) ભારતની આઝાદી સમયે કઈ સમસ્યાઓ પડકારરૂપ હતી ?
- (2) મુસ્લિમ લીગના લાહોર અધિવેશનમાં કયો ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો ?
- (3) હિન્દ સ્વાતંત્ર્યધારાની મુખ્ય જોગવાઈઓ કઈ-કઈ હતી ?
- (4) દેશી રાજધોના વિધીનીકરણની જવાબદારી કોને સોંપાઈ ?
- (5) જવાહરલાલ નહેરુએ ગાંધીજીની હત્યાના સમાચાર આકાશવાણી પર ક્યા શબ્દોમાં આપ્યા ?

3. નીચેની ખાલી જગ્યાઓ પૂરો :

- (1) આઝાદી સમયે ભારતમાં દેશી રાજધો હતી.
- (2) બંધારણસભાની રચના ઈ.સ.માં કરવામાં આવી હતી.
- (3) સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ અને તેમના સચિવશ્રીને વિધીનીકરણની જવાબદારી સોંપવામાં આવી.
- (4) ભારતના ભાગલાની યોજના વાઈસરોય એ રજૂ કરી.
- (5) સ્વતંત્ર ભારતના પ્રથમ રાષ્ટ્રપ્રમુખ બન્યા.

12.10 ડૉ. રાજેન્દ્રપ્રસાદ

4. આવો જાતે કરીએ :

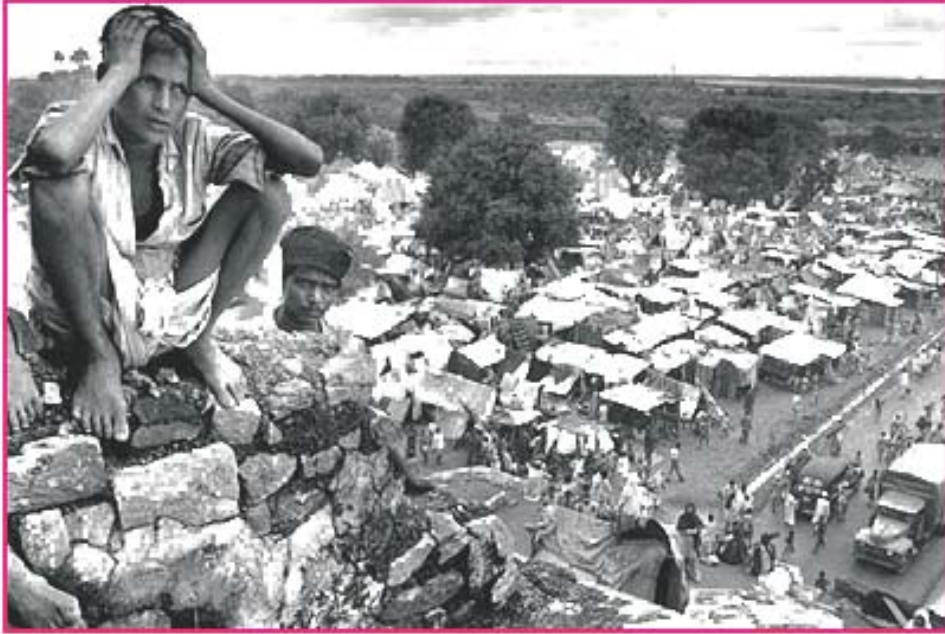
- (1) 15મી ઓગસ્ટ અને 26મી જાન્યુઆરીના દિવસે છાપામાં કઈ ઐતિહાસિક વિગતોનો ઉલ્લેખ થાય છે, તેનાં કટિંગ્સ એકત્ર કરો.
- (2) તમારી શાળામાં 15મી ઓગસ્ટ અને 26મી જાન્યુઆરીની ઉજવણી કેવી રીતે થાય છે, તે મુદ્દાસર લખી વર્ગ સમક્ષ રજૂ કરો.
- (3) રાષ્ટ્રીય તહેવારોની ઉજવણી સાથે તમે પોતે કોઈ પણ 1 રાષ્ટ્રીય કાર્યમાં કેવી રીતે મદદ કરશો, તેનો સંકલ્પ કરો.

5. અહીં એક ફોટો આપેલો છે, તે ધ્યાનથી જુઓ.

આ ફોટો ભારતના ભાગલા પછી પાકિસ્તાનથી ભારત આવેલા શરણાર્થીઓ માટે બનાવેલી શિબિરનો છે.

કલ્પના કરો :

તમે આ શરણાર્થીમાંના એક હો તો તમારે કઈ-કઈ મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવો પડે ? તમારા શબ્દોમાં વર્ણન કરો.

12.11 શરણાર્થી શિબિર